

AZ ONLINE INFORMÁCIÓKERESÉS OKTATÁSA

TOKAJI NAGY Erzsébet (a főiskola szemszögéből)

A számítástechnika szélesebb körű könyvtári alkalmazását nagyon sok tényező sürgeti:

- egyrészt objektív tények (a dokumentumok számának növekedése – a dokumentumállomány nagysága, ebből adódóan a feldolgozási, nyilvántartási munkák növekedése),
- másrészt társadalmi szükségletek (a mélyebb feltárás igénye, a szolgáltatások minőségének javítása, illetve olyan szolgáltatások iránti igények jelentkezése, amelyeket már manuális módon nem lehet kielégíteni),
- végül, gazdaságossági szempontok.

Mindezek a tényezők sok könyvtárat és könyvtárosképző intézményt ösztönöznek arra, hogy ezekkel a kérdésekkel részleteiben is foglalkozzanak, a szükséges kísérleti és fejlesztő munkákat elvégezzék.

A főiskolai könyvtárosképzés új programja értelmében a számítástechnikai ismeretek oktatására az *Osztályozás és információkereső technika* c. tantárgy keretében kerül sor, az 5. félévre koncentráltan, összesen 28 órában: osztozva más információstechnológiai témákkal, mint a kézi lyukkártyás rendszerek és a reprográfia. (Az *Osztályozás és az információkereső technika* 4 féléven keresztül húzódo tárgyban való összekapcsolását – úgy gondoljuk – nem kell nagyon indokolnunk. Hiszen a dokumentumok feltárása és valamilyen szempontból való visszakeresése között kölcsönösen egyértelmű kapcsolat áll fenn, azaz kölcsönösen meghatározzák egymást. Másrészt jobban szemléltethető ezáltal a „mit, miért, hogyan” tevés, azaz egy információkereső rendszerben az információkereső nyelv és a technikai realizáció egymásra hatása, illetve az információkereső rendszer kiépítésének folyamata.) E stúdium során áttekintést nyújtunk a jelenlegi hazai színvonalról, a világszínvonalról, és a következő 8–10 év várható hazai fejlődési irányzatairól.

E tárgy oktatásának középpontjában a technológiai megoldások állnak. Ugyanakkor azt valljuk, hogy a számítástechnikai és elektronikus kommunikációs technológiai ismereteket integrálni kell minden egyes könyvtári és információs funkció oktatásában, tehát ezeknek az ismereteknek be kell kerülniük az egyes könyvtári tárgyak oktatásába is (ahogy erre már vannak biztató jelek).

Az 5. félévben a számítástechnikai kultúra kiemelt kezelése során szem előtt tartjuk azt, hogy a feladat nem az, hogy „magas” számítástechnikai, programozói ismeretek bir-

tokába juttassuk a hallgatókat, hanem az, hogy használni tudják a gépet. (A matematika-könyvtár szakos hallgatók kivételével a többieknek ugyanis szinte ez az első találkozása a számítógéppel.) Így alapfokon több időt kell fordítani az információs munka alapfogalmainak, technológiájának ismertetésére.

A tananyagban az információtárolás és -keresés logikája, a gépi adatfeldolgozás előkészítése, az input/output adatok köre, adatszerkezetek, az információs szolgáltatás online és offline technológiája szerepel. Ezen anyagrészen belül felhívjuk a figyelmet a rendszerben való gondolkodásra, eszközszükségletre, költségtényezőkre, valamint arra, hogy a gép csupán eszköz, mely segíti/segítheti a könyvtári munkát.

Célunk tehát, hogy a könyvtár szakos hallgatók mindegyike rendelkezzen legalább minimális géphasználati ismeretekkel, és a megoldásra váró könyvtári feladatokat egy kicsit a számítástechnika szemszögéből is tudja nézni, hiszen csak így fogalmazhatja meg pontosan, mit is várna el egy majdan elkészített programtól, ugyanis jól működő, a gyakorlati életben is előnyösen alkalmazható intelligens szoftver csak a programot készítő, illetve a könyvtáros szakember együttműködésével érhető el. Mindezekben túl több matematika-könyvtár szakos hallgatónk TDK pályamunka illetve szakdolgozat formájában vett/veszt részt szoftverfejlesztési munkáinkban, a Matematika tanszék segítségével.

Végül az információkeresés korszerű módszereinek oktatása céljából online speciálkollégiumot szerveztünk Veszprémben, a veszprémi egyetemi könyvtárral együttműködve. A speciálkollégium célja többek között, hogy az érdeklődő hallgatókat megismertesse az online keresés elveivel, módszereivel, technológiájával. Azoknak szól, akik:

- különleges érdeklődést tanúsítanak az információkeresés számítógépes formája iránt,
- a könyvtári osztályozás illetve a keresőkérdés megszerkesztése során jó problémamegoldó készségről tettek tanúbizonyságot,
- megfelelő nyelvi alapismerettel (angol nyelvi ismerettel – mégha minimális szinten is) rendelkeznek.

A kétnapos céltanfolyam időpontja illeszkedik a tantervi anyaghoz és a féléves tematikához. A „veszprémi fázis” előtt a hallgatók már foglalkoznak:

- az információs szolgáltatás online és offline technológiával,
- az online keresés előnyeivel és hátrányaival, (összehasonlítva a hagyományos kereséssel),
- az online keresés technikai megvalósulásával, eszközszükségletével,
- az interaktív keresés folyamatával, költségtényezőivel,
- a keresőkérdés megszerkesztésének technológiájával.

A hallgatók nagyra értékelik ezt az oktatási szakaszt, mert élő rendszer működését láthatják, ismerhetik meg – az információkeresés modelljétől, a keresőkérdés megszerkesztésén illetve lefuttatásán át a dokumentum megérkezéséig.

DÖMÖTÖR Lajosné (a gyakorlóról könyvtár részéről)

A könyvtárosképzésben bizonyára nagy szerepük van azoknak a könyvtáraknak, ahol a könyvtáros hallgatók gyakorlati idejüket töltik, és ahol jól működő szolgáltatásokat ismernek meg.

A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára (VVEKK) néhány év óta áll kapcsolatban a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszékével, ahonnan rendszeresen fogad könyvtáros hallgatókat:

- 1 hetes gyakorlatra (tanévenként kb. 20 főt)
- esetenként 1 hónapos nyári gyakorlatra (tanévenként 1–2 főt)
- *Az információkeresés és a dokumentumszolgáltatás korszerű módszerei* című, online gyakorlattal egybekötött speciálkollégiumra (tanévenként 10 főt).

A VVEKK 1982 óta végez online információkeresést külföldi adatbázisszolgáltató központoktól, s az ezzel kapcsolatos ismereteket különböző szinten a gyakorlóról hallgatóknak is átadja. Előfordul, hogy az 1 hetes gyakorlaton lévő hallgatóknak is van módjuk az online keresést megtekinteni. Az 1 hónapos nyári gyakorlat résztvevői több napot töltenek az online információkeresést végző csoportnál, mélyebben megismerkedhetnek a szolgáltatással, megtudhatják, mely adatbázisszolgáltató központokkal áll kapcsolatban a könyvtár, tanulmányozhatják a szolgáltatás statisztikai adatait, gyakorlati idejük alatt láthatnak akár több online keresést is. Az így gyűjtött ismeretanyag, bár nem kevés, de nem lehet elég a hallgató későbbi munkájához. A könyvtárosnak ugyanis képesnek kell lennie arra, hogy a vele kapcsolatba kerülő olvasókat megismertesse az online információkeresés lényegével, felvilágosítást nyújtson azokról a hazai intézményekről, amelyek külső igénybe vevők számára online szolgáltatást nyújtanak, tájékoztasson az igénybevétel feltételeiről, részletes információt nyújtson a legfontosabb külföldi adatbázisszolgáltató központokról és azok parancsnyelveiről.

Ezeknek a feladatoknak az ellátására szeretné képessé tenni a hallgatókat a két-napos veszprémi speciálkollégium, amelynek tananyaga magában foglalja az online információkereséssel kapcsolatos alapismereteket, és gyakorlási lehetőséget is biztosít. Természetesen ahhoz, hogy a hallgató majd végfelhasználóként, vagy közvetítőként maga is végezzen online kereséseket, további tanulás szükséges.

A speciálkollégium veszprémi szervezésének gazdaságossági és pedagógiai okai voltak. Az elméleti ismeretek átadása a szombathelyi főiskolán színvonalasan megtörténik, azonban a gyakorláshoz a személyi és a tárgyi feltételek Veszprémben állnak jelenleg rendelkezésre. Helyesnek bizonyult az a felismerés, hogy gazdaságosabb a hallgatók utazását és veszprémi tartózkodását fedezni, mint az online keresés körülményeit szimulálni a szombathelyi tanszéken.

Pedagógiai érvek is amellet szólnak, hogy a hallgatók maguk végezhessenek valóságos, ún. éles keresést. A legkiválóbb módszer ismertetése is szürke anyag, amikor 15–20 hallgató egyik lábáról a másikra állva, ásitovza nézi a képernyőn villogó fényeket anélkül, hogy a kereső személy és a számítógép közötti párbeszédet lépésről lépésre követni volna képes. Amikor azonban maga ülhet a terminálhoz, s akár a legegyszerűbb parancsokat továb-

bíthatja a tőle távoli számítógéphez, ahonnan pillanatokon belül a válasz is megérkezik, akkor tudatosíthatja magában a műholdak segítségével történő, világrészek közötti adatátvitel lehetőségét, az adatbázisok témagazdagságát, az adatok tömegét. Mindez személyes élménnyé válva teszi képessé a hallgatót, hogy lelkesedéstől fűtve népszerűsítse az információkeresésnek ezt a korszerű módját.

Oktatási szempontból további nyereség, hogy az online információkereséssel kapcsolatos ismereteket nem önmagukban, hanem a könyvtár szolgáltatásaiba ágyazva nyújtja a gyakorlat. A hallgató magán az online keresésen kívül láthatja annak előkészítését a referáló folyóiratok és egyéb eszközök segítségével, tanulmányozhatja a hagyományos információkeresést a nyomtatott visszakereső eszközök igénybevételével, megfigyelheti az információkeresés nyomán beérkező dokumentumrendelések tömegét, ezeknek az igényeknek üzemszerű kielégítését, a xerox másolatok elkészítését, postázását, a folyóirat-állomány kezelését, gondozását. Tapasztalatokat gyűjthet a dokumentumszolgáltatás hagyományos formáiról, a helybenolvasásról és a kölcsönzésről is. Vizsgálhatja az olvasók, megrendelők viselkedését, a kutatási szokásokat. Megismerheti a könyvtárban folyó felhasználói oktatást, annak tananyagai elmélyíthetik az ő ismereteit is.

A veszprémi körülmények, lehetőségek figyelembe vétele és a legfontosabbnak tartott tudnivalók kiválasztása után az alábbiak szerint alakult a speciálkollégium tananyaga:

Bevezetés: számítógépes információkeresés, mágnesszalagos és online szolgáltatások, adatbázisszolgáltató központok kialakulása.

Az online szolgáltatás létesítésének technikai, jogi és pénzügyi feltételei.

A legfontosabb adatbázisszolgáltató központok és parancsnyelveik. Példák: DIALOG (Dialog parancsnyelv); STN International (Messenger parancsnyelv).

Az online keresés folyamata: előkészítés, a keresési stratégia kialakítása, a kapcsolat létesítése, a keresés, az eredmény értékelése.

Az online információkeresést kiegészítő dokumentumszolgáltatás korszerű módszerei, online dokumentumrendelés, telefax.

Ezek az ismeretkörök állandó változásban, fejlődésben vannak, például a Messenger nyelv oktatására csak azután kerülhetett sor, miután a könyvtár munkatársai elvégezték a szükséges tanfolyamot, és kellő gyakorlatot is szereztek a használatában.

Hogy a kétnapos speciálkollégium és online gyakorlat kellően hatékony legyen, ahhoz a tanszéki oktatók és a veszprémi könyvtárosok jó együttműködése szükséges. A főiskolán folyó oktatás készíti elő, alapozza meg a kihelyezett speciálkollégium tananyagát, gyakorlatait. A hallgatóknak előzetes ismeretekkel kell rendelkezniük a Veszprémben elsajátítandó tananyaggal kapcsolatban, amely elmélyül, megerősödik, új megvilágítást kap a speciálkollégium és gyakorlat körülményei között.

A tanszéknek úgy kell a speciálkollégium idejét megválasztania, hogy az jól illeszkedjék az addig elsajátított tananyaghoz, ugyanakkor kedvezően hasson a hallgatók további tanulmányaira. Az oktatásban részt vevő veszprémi könyvtárosoknak pontosan ismerniük kell a hallgatók tananyaga és a speciálkollégium keretében nyújtandó ismeretek összefüggéseit. A tanszék oktatóival együtt döntenek el az elméleti és gyakorlati ismeretek helyes

arányát. A veszprémi könyvtárosok felelősek a gyorsan változó, fejlődő területről szóló ismeretek folyamatos karbantartásáért, azért, hogy a hallgatók mindig új, érvényes ismereteket szerezhessenek.

A speciálkollégium segédeszközei: többszörözött jegyzetvázlat, dia- és hangosdia sorozatok, melyek közül kettő foglalkozik kifejezetten az online információkereséssel: az *Introduction to DIALOG* és a *Grafitti on a database* című. A hallgatók megtekinthetik az OMIKK *Könyvtári quartett* című videofilmjét, amely szintén érinti az online keresés témáját, összefüggésben a VVEKK többi szolgáltatásával. Az MM pályázat lehetővé teszi, hogy példatárral kiegészített jegyzet jelenjen meg az online információkeresésről a speciálkollégium hallgatóinak. A szombathelyi főiskolán pedig videofilm készül, amely szintén felhasználható lesz az online információkeresés oktatásának szolgálatában.

Természetesen a veszprémi speciálkollégium kísérletnek, kezdetnek, próbálkozásnak tekintendő. Azok a szombathelyi könyvtáros hallgatók, akik résztvevői voltak a könyvtár speciálkollégiumának, könyvtári feladataik ellátásában hasznát vehetik az online információkereséssel kapcsolatos alapismereteiknek. Sürgetően szükséges, hogy ezeknek az ismereteknek mindig bővülő köre folyamatosan beépüljön a könyvtárosképzés és -továbbképzés tananyagába, és a könyvtári szakismeretek elengedhetetlen része legyen.

MALAYSIA NEMZETI KÖNYVTÁRÁNAK építését 1988 júniusában kezdték el, s előreláthatólag 1990 augusztusában fejezik be. A 22 000 m² alapterületű épület 1 millió kötet és 1500 olvasó befogadására alkalmas. Hármastöbbszörözött formája három „tengyelő”-ra (hagyományos maláj fejedőre) emlékeztet. (Conference of Directors of National Libraries in Asia and Oceania Newsletter, 1988. júl.)

SZÁMITÓGÉPPLEL „JÁTSZHATNAK” a böblingeni (NSZK) városi könyvtár látogatói, hetenként 16 órában (egy-egy érdeklődő legfőljebb két órára iratkozhat fel). Szakember tanítja meg őket arra, hogyan szerkeszthetnek és nyomtathatnak ki reklámcédulákat, táblázatokat, ábrákat stb. a gép segítségével. (DBI Pressespiegel, 1988 aug.)